

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

у справі № 805/1312/16-а щодо застосування до спірних відносин положень пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України

Науковий висновок підготовлено відповідно до звернення № 33/0/27-22 від 27.06.2022 голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Смоковича М.І. про підготовку наукового висновку в адміністративній справі № 805/1312/16-а.

За результатами системного аналізу положень Конституції України та чинного законодавства України, враховуючи релевантні юридичні позиції Конституційного Суду України, вважаю необхідним вказати про таке.

1. Конституційний Суд України наділений повноваженням визнавати закони та у передбачених випадках інші акти неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (частина перша статті 152).

Рішення та висновки Конституційного Суду України в силу приписів статті 151-2 Конституції України не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади, а обов'язок їхнього дотримання є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України – в редакції Закону України від 02.06.2016 № 1401-VIII “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” – закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Це означає, найперше, унеможливлення “перенесення” втрати чинності правовим актом, повністю або в окремій частині, у минуле, коли такий акт, набравши чинності, регулював правові відносини, і, отже, підлягав застосуванню.

І саме така змістовно-темпоральна інтерпретація категорії “втрата чинності”, як видається, була закладена Конституційним Судом України в Рішенні у справі про порядок виконання своїх рішень¹.

Разом з тим Конституція України не визначає юридично значущі наслідки встановленої неконституційності правового акта повністю чи в окремій частині, застосованого судом при вирішенні справи, для постановлених, включно з остаточними, судових рішень.

Натомість такі наслідки закріплює чинне процесуальне законодавство²: встановлена неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, є *виключною підставою* для перегляду остаточного судового рішення.

Важливо підкреслити, що інститут перегляду остаточного судового рішення за виключними обставинами – які у жодному разі не є тотожними нововиявленим – запроваджено лише за результатами процесуальної реформи 2017 року³.

Відповідно до загальновизнаної у теорії та практиці юридичного процесу позиції нововиявлені обставини – це юридичні факти, що існували на момент розгляду справи в суді й мали істотне значення для її правильного вирішення, але не були і не могли бути відомі ні суду, ні заінтересованим особам, спричинили порушення прав і законних інтересів фізичних або юридичних осіб, а будучи виявлені після набуття судовими рішеннями законної сили виступають підставами для їх перегляду⁴. Натомість виключні обставини – це нові юридичні факти, які

¹Див.: абзац шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2000 № 15-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text>

²Див. пункт 1 частини третьої статті 320: Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>; пункт 1 частини п'ятої статті 361: Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>; пункт 1 частини третьої статті 423: Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>; пункт 1 частини третьої статті 459: Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2547>.

³Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n2972>.

⁴Нововиявлені обставини // Юридична енциклопедія : [В 6 т.] / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К. : «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 1998. Т. 4 : [Редкол.: Шемшученко Ю.С. (голов. ред.) та ін.] Н-П. 2002. — С. 179.

виникли лише після набуття судовими рішеннями законної сили та вказують на встановлене порушення державою своїх конституційно закріплених юридичних зобов'язань, зокрема щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

Попри можливість законодавчого закріплення більш жорстких обмежень, немає підстав твердити, що процесуальним законодавством закріплено безумовний перегляд усіх остаточних судових рішень, в яких суд (не)застосував правовий акт (його положення), що у подальшому було визнано (не)конституційним. Умовами перегляду за виключними обставинами є обмеження у часі, за колом осіб та, за загальним правилом, застереження щодо виконання остаточного судового рішення. Єдине й цілком справедливе виключення з цього правила становить Кримінальний процесуальний кодекс України, який такого застереження не містить. Інакше кажучи, встановлені раціональні запобіжники задля дотриманням необхідного балансу між публічним та приватним інтересом.

Видається незаперечним, що і відповідні правовідносини, і саме остаточне судове рішення, незалежно від його виконання, завжди передуватимуть у часі рішенню, яким встановлена неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи.

Єдиним конституційно конформним та резонним тлумаченням відповідних положень процесуального законодавства є визнання, що рішення Конституційного Суду України мають пряму дію щодо правових відносин, які виникли або тривають на момент втрати чинності правовим актом, визнаним повністю чи в окремій частині (не)конституційним. В іншому разі змістовний перегляд остаточного судового рішення за такою виключною обставиною є цілковито нездійсненням, що, на моє переконання, прямо порушує принцип правової визначеності, включно з таким його складником як *res judicata*.

Згідно із загальновизнаним підходом *res judicata* визначає, що жодна зі сторін у справі не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення. Але рівною мірою, це має означати, що кожна зі сторін має право

вимагати змістовного перегляду остаточного і обов'язкового рішення у разі встановлення нововиявлених або виключних обставин.

2. Як було зазначено, за загальним правилом, остаточне судове рішення може бути переглянute через встановлену неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, 'якщо рішення суду ще не виконане'. Це застереження містить і пункт 1 частини п'ятої статті 361 КАС України.

Не викликає жодного сумніву, що виконанню підлягає лише судове рішення, яким позов задоволено повністю або частково. Натомість судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено, не може бути визначене в дихотомії 'виконане-невиконане', оскільки не потребує виконання як такого. Застереження, застосоване у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України (як і в усіх інших випадках), за своїм смисловим значенням є чітким та однозначним: воно унеможливує перегляд того судового рішення – про задоволення позову повністю або частково – яке вже виконане. Проте правозастосовна практика, включно із практикою Верховного Суду, вказує на запровадження та усталеність іншої, розширювальної інтерпретації.

Така розширювальна інтерпретація зводиться до висновку, за яким, оскільки остаточне судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено, не передбачає виконання, то воно не може вважатися невиконаним. Такий підхід продукує, напевно, більше питань та суперечностей, ніж відповідей та визначеності.

Зокрема, якщо слідувати такому підходу неможна не дійти висновку, що перегляду через встановлену неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, підлягають лише ті остаточні судові рішення, якими позови задоволені повністю або частково, тобто судові рішення, які передбачають виконання. Відповідно, остаточні судові рішення, які не передбачають виконання, за цим підходом, перегляду не підлягатимуть як такі. Безпідставність та хибність таких висновків вважаю самоочевидною.

5. Враховуючи наведене вище, вважаю можливим на питання, поставлені у зверненні № 33/0/27-22 від 27.06.2022 голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Смоковича М.І. про підготовку наукового висновку в адміністративній справі № 805/1312/16-а відповісти таким чином:

1. Застереження, застосоване у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України – 'якщо рішення суду ще не виконане' – унеможливило перегляд тих судових рішень – про задоволення позову повністю або частково – які на момент їхнього перегляду вже виконані.

2. Судові рішення, якими на підставі закону, неконституційність якого згодом встановлена Конституційним Судом України, відмовлено у задоволенні позову і, отже, які не передбачають виконання як такого, можуть бути переглянуті за виключними обставинами на підставі пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України.

З повагою,

Член Науково-консультативної ради

при Верховному Суді.

кандидат юридичних наук

Д.С. Терлецький

18 липня 2022 року